

HAYRİYYE-İ NÂBİ'DE AKTARILAN DEĞERLER

Hasan ŞENER*

ÖZET

Değer, bir toplumun çoğunluğu tarafından doğru ve gerekli olduğu kabul edilen ortak düşünce, temel ahlaki ilke ya da inançlar sistemidir. Milleti millet yapan ve onu diğer milletlerden ayıran unsurların başında o milletin sahip olduğu değerler gelir. Milletler, millet olma vasfını kaybetmemek için sahip oldukları değerleri bir sonraki nesle aktarma yoluna bakarlar. Bu aktarımı başaramadıkları takdirde kültürel yozlaşma dediğimiz milletin kendine ait toplumsal ve kültürel değerlerin yıpranması, önemini kaybetmesi süreci başlar. Kültürel değerleri yıpranmış veya yok olmuş bir milletin kendi varlık, birlik, işleyiş ve devamını sağlaması ve sürdürmesi imkânsız hâle gelir.

Değerleri bireylere aktarma yolu eğitimden geçer. Bundan dolayıdır ki değerler eğitimi, son yıllarda üzerinde önemle durulan konulardan biri olmaya başladı. Özellikle ülkemizde küreselleşme ile birlikte yaşanan değer bunalımları ve toplumsal hayattaki olumsuzluklar değer eğitimi kaçınılmaz kılmıştır. Bu araştırmada, bir milletin öz değerlerinin, o millete ait menkıbelerde, masalarda, hikâyelerde, türkülerde ve tarihsel kimliği olan şairlerde bulunabileceği düşüncesinden hareketle, Türk edebiyatının güçlü şahsiyetlerinden biri olan Nabi'nin Hayriyye adlı eseri ele alınmış ve bu eserde Nabi'nin oğluna ve onun şahsında tüm gençlere aktarmaya çalıştığı değerler tespit edilmiştir. Eserin ele alınma nedeni düşünüldüğünde, günümüzde olduğu gibi o dönemde de toplumda buhranların belirmesi, bazı sorunların baş göstermesi, sosyal ilişkilerde ve ahlaki davranışlarda şikâyetlerin ortaya çıkması gösterilebilir. Eserin kaleme alındığı döneme bakıldığında Osmanlı devletinin içte ve dışta çeşitli problemlerle uğraştığı ülkenin sosyal, siyasal ve ekonomik sıkıntılar içinde bulunduğu ve bunun neticesinde de bazı değerlerin önemini yitirdiği açıkça gözlenmektedir. Nabi yaşadığı dönemde bu değer erozyonuna şahit olmuş olacak ki toplumun sahip olduğu değerleri gençlere tekrar hatırlatma ihtiyacı hissetmiş ve Hayriyye isimli eserini kaleme almıştır. Nabi'nin Hayriyye isimli eserinde aktarılan değerlerin tespitine yönelik olan bu araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi ile yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nabi, Hayriyye, değer, değer eğitimi.

---

* Yrd. Doç. Dr., Kilis 7 Aralık Ünv. Muallim Rifat Eğt. Fak., El-mek: hasansener@kilis.edu.tr

THE TRANSFERRED VALUES IN HAYRIYYE-I NĀBĪ

ABSTRACT

Value is the system of common idea, basic moral principle or beliefs that accepted as truth and it is considered necessary by majority of society. Main elements of what makes nation a nation and differ from other nations are the values of that nation. Nations try to find a way to transfer the values they possess to next generations to retain the attribute of being a nation. When this transfer is failed, nations' social and cultural values wear down and depreciation process called cultural degeneration gets started. It would be impossible for the nation to sustain its existence, union and operations once its' values are destroyed or worn out.

Education is the way to transfer the values to individuals. Because of that, education of the values started to become one of the most important issues in recent years. Especially in our country, globalization initiated depression of the values and problems in life make education of the values inevitable. In this study, starting with the idea of characteristic values of the nations can be found in nations' legends, tales, stories, songs and poets with a historical identity, one of the powerful figures of Turkey, Nabis' Hayriyye is reviewed and the values that mentioned in this book has been determined which Nabi seeks to transfer to his son and all generations. The aim of consideration of this book is the similarities of problems in society, complaints about moral behaviors and social-relationships between the time period of Nabi and today. The period of this book showed that Ottoman had to deal with internal and external problems, the country was in economic, political and social difficulties and because of these problems, some of the values had lost their importance. Nabi , witnessed these problems in his lifetime and felt the necessity to remind the values of society again to young people and wrote his work, named Hayriyye. This study, determination of values transformed from Hayriyye, literary work of Nabi, was done with the qualitative research method of document analysis.

Key Words: Nabi, Hayriyye, value, education of the values.

GİRİŞ

Pozitivizm ve aydınlanma geleneği ile birlikte insanın ve değerlerin kutsal ile olan ilişkisi kesilince geleneksel değerlerde ciddi bir sarsılma ve erozyon meydana geldi. İnsanın organizmaya ve bir tür makineye, evrenin ise maddeye indirgendiği bu dünyada daha önce hiç karşılaşmadığımız yeni sorunlar doğdu. Fizik dünyasında yaşanan belirsizlik ve kaos, değerler dünyasında da etkisini sürdürdü. Fiziksel olanın bilgisi, değerlerden ayrılıp hatta ondan üstün hale gelince “insanın yaşama sanatı” unutuldu. Bilimin bütün sorunları çözmenin yanı sıra insanların ve toplumların nasıl yaşamaları gerektiği konusunda da söz sahibi olacağı varsayıldı. Bazen bilim adına bazen çağdaşlık adına geleneksel birçok değer hor görüldüğü modern dünyada seküler bir ahlak arayışı ön plana çıktı. Oysa bilimin “bilgi” alanına ilişkin bir disiplin olduğu, “nasıl yaşanması” gerektiği

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/1 Winter 2013

konusunun ise ahlakın, felsefenin ve dinin alanı olduğu unutuldu. Bugün, bilimin her şeyi çözeceği, inanca gerek kalmayacağı, her sorunun bilimle halledileceği beklentisi yanlış çıkmıştır. Hatta bilimin ürettiği sorunlar üzerine din ve felsefenin yardımına ihtiyaç bulunmaktadır.

Materyalizmle birlikte yeni dünya anlayışları ve yeni ideolojiler doğarken beraberinde yeni değerler ortaya çıktı. Dünya, bilimsel etiketiyle sunulan sosyalizmin yıkıcı değerleriyle sarsılırken şimdi kapitalizmin değerleriyle sarsılmaktadır. Atom parçalanıp mega ideolojiler biterken arkalarında çevre felaketleri, ailenin çöküşü, soykırımlar ve savaş gibi koca enkazlar kaldı. Modernliğin hayata damgasını vurduğu bu süreçte insanlık birçok sorunla karşı karşıya gelirken Batı dünyası bu sorunların azaltılması için değerleri, “temel insan hakları” adıyla yeniden tanımlamaya çalışmaktadır. Sanayileşme ile birlikte bütün adetler, geleneksel değer ve yerleşik kurumlar sarsıldığından ekonomik, sosyal, siyasal ve felsefi alanda yeni hareketler ve bunlara bağlı yeni değerler ileri sürülmektedir. Demokrasi, feminizm, çoğulculuk, küreselleşme, bunlardan bazılarıdır. Bu yeni hareketlerin birçoğu dini alanın dışındaki referanslarla hareket etmekte, bu nedenle de geleneksel değerlerle uyum sorunu bulunmaktadır.

Son 30 yılda fiziksel bilimlerde görülen teknolojik gelişmeler bütün insanlık tarihi boyunca elde edilen maddi kazanımlardan fazla olmasına karşın “anlam bunalımı” yani değer bunalımı gittikçe artmaktadır. Guenon, modern bilimin ahlaki ilkelerle kurduğu bağlantıyı kaybettiği için derinliğini ve anlamını kaybettiğini ve dolayısıyla insanlık ve çevre için tehlikeli hale geldiğini vurgular. (Guenon, 1991: 65-67). Makineleşmenin her yeri kuşattığı bu çağda, herkes ihtiyaçtan fazla üretilen kitlesel ürünleri almaya şartlandırılmakta ve benzer ürünleri tüketerek birbirine benzer hale gelmektedir. Bu benzer eğilimler sadece maddi öğelerin tüketiminde değil, boş zamanlar, eğlence, kültür ve değerler konusunda da olmaktadır. Bu süreç ise yerel kimliklerin altını oymaktadır. Çünkü kültürlerin ve kimliklerin özgünlüğü toplumların sahip oldukları değerlerde saklıdır.

Günümüzde büyük bir teknolojik kuşatma artarak devam etmektedir. 25 yıl önce olmayan aletler, teknolojik gelişmeler sosyal hayatımızı, ilişkilerimizi etkilemektedir. Televizyonda, internette esir alınan milyonlarca çocuğumuz var. Ne izliyorlar, neden hoşlanıyorlar, neye inanıyorlar ya da inanmıyorlar bunların uzun vadedeki etkileri neler olabilir, haberimiz yok. Çocuklarımız, tv., internet karşısında 5-10 saat gibi uzun bir zaman boyunca sürekli bir değer bombardımanı altındalar. Çoğu ailenin çocuklarıyla, çocuğun bilgisayarı ve telefonuyla kurduğu bağı kadar derin bir bağı yok. Kimliğimizi korumak ve onunla var olmak için değerlerimizi etkili bir şekilde yeni nesillere aktarabilmeliyiz. Bu süreçte tarihsel birikimlerimizi yeniden okuyup değerlendirmeye ve onlar aracılığıyla günümüz değer bunalımına cevap bulmaya ihtiyacımız bulunmaktadır.

Tüketmek için yaşayan ve yaşamak için tüketen modern anlayış yaşamın anlam ve amacının kaybolduğu bir kısır döngüye hizmet etmektedir. Değerin yerini kârın, hakikatin yerini kuvvetin ve imanın yerini aklın aldığı bu dönemde insanın bütün amacı konfor olarak göze çarpmaktadır. Bu süreçte ortaya çıkan hayatın boşluğu, amaçsızlığı ve anlamsızlığı makineleşmeye bağlanmaktadır (Chandra, 1992: 40-43). Sartre’ın saçmalık dediği bu husus değerlerin bir kez daha düşünülmesi gerektiğini göstermektedir. Günümüz dünyasında daha çok, eşitlik, özgürlük, adalet gibi siyasal değerlere vurgu yapılmaktadır. Oysa salt bu değerlerle sosyal hayatımız, bireysel yaşantılarımız düzenlenemez. Bu nedenle geleneksel değerlerimiz içinde şefkat, merhamet, saygı, mütevazılık ve sadakat gibi değerlerin farkına varılmalı, yeni nesille paylaşılmalıdır.

Bu endişelerle seçtiğimiz araştırma konusu geçmişin değer ve değer eğitimiyle ilgili olabilecek birikimlerinin güncellenmesine bir adım olarak görülebilir. Bu makalenin konusu, Nâbî’nin oğlu için kaleme aldığı, kendi ifadesi ile “Hayrî-nâme” ama bizim daha çok “Hayriyye-i Nâbî” olarak bildiğimiz eserin değerler ve değerler eğitimi açısından ele alınması oluşturmaktadır.

Turkish Studies

Geçmişte, değerler eğitimi açısından önem taşıyan eserlerin ele alınması, hem o dönemin yapısını ve sorunlarını yorumlamamızda hem de o dönem insanların ahlaka bakışını ve temel değerlerini anlamamızda faydalı olacaktır. Ayrıca, bu çalışma hem geçmişin hem de günümüz toplumlarının değerler açısından bir kıyaslamasını yapmamıza olanak sağlayacağından önemlidir. İnsanı eşref-i mahlûkat olarak gören bir geleneğin temsilcileri olarak onlardan değerler eğitimi adına çok şey öğreneceğimizi umuyorum. Nâbî, her ne kadar bu çalışmayı oğluna hitaben kaleme almışsa da muhatabı o dönemdeki ve sonrasındaki bütün gençlerdir. Başka benzer eserlerde olduğu gibi şairin diğer çocukları ve gençleri kendi çocuğu gibi görüp nasihatte bulunması ise ayrıca kendi başına bir değerdir.

Değerler

Değerler davranışlara rehberlik eden, kararları ve inançları değerlendirmede referans alınan, kişisel bütünlük ve kimlikle yakından ilişkili ilkeler, kanaatler, idealler, standartlar ya da yaşamsal tutumlar şeklinde tanımlanmaktadır (Halstead, 1996: 4). Adalet, özgürlük, eşitlik, vatanseverlik, namus, şeref, barış, çalışkanlık, ilerleme bu değerlere örnek olarak verilebilir. Değerler normların, kuralların kristalleşmemiş halleri olarak davranışın temel kodları şeklinde yorumlanabilir. Bu anlamıyla değerleri “ahlaki ilkeler” olarak tanımlayabiliriz. Değerler bize neyin iyi, neyin kötü, neyin doğru, neyin yanlış olduğunu gösteren işaretler gibidir. Fikirler, duygular, davranışlar, kişiler ve amaçlar tümüyle değerlere göre mukayese edilir ve daha iyi, daha kötü, daha adil şeklinde değerlendirmeye tabi tutulurlar (Kızılcelik, Sezgin ve Yaşar Erdem, 1992: 100).

Schwartz, değerleri insanların eylemlerine karar vermek ve bu kararlarını haklı göstermek, insanları olayları ve durumları değerlendirmek için kullandıkları ölçütler olarak tanımlar (Schwartz, S.H.1992). İnsanların, toplumların farklı değerlere verdikleri önemler o toplumun ve bireylerin davranışlarını, önceliklerini ve seçimlerini etkiler. Bu anlamda toplumlar, kurum ve insanlar değerlerine göre şekil alır. Örneğin bir toplumda savaş önemliyse kahramanlık, cesaret, şiddet önemli bir değer olarak kabul görür ve bu işi yapanlar önem kazanır. Bazen ahlak eğitimi bazen karakter bazen de değerler eğitimiyle anılan bu alanda hem değerler hem de bunların aktarılışı konusunda ülkeden ülkeye farklılıklar bulunmaktadır.

Türkiye’de değerler eğitiminde yardımlaşma-dayanışma, hoşgörü, misafirperverlik, vatanseverlik, doğruluk, iyilik, temizlik, çalışkanlık, dürüstlük, sevgi ve saygı, duyarlı olma, adil olma, paylaşımcı olma hedeflenmiştir. Avustralya’da ulusal değerler, duyarlılık ve şefkat, yapabildiğinin en iyisini yapma, özgürlük, adil olma, dürüstlük, bütünlük, saygı, sorumluluk, başkalarına ve farklı kültürlere karşı anlayışlı olmaktan, Amerika’da ise cesaret, özgürlük, inanç, cömertlik, nezaket, yardımseverlik, dürüstlük, onur, adalet, hoşgörü, iyi vatandaşlık, bireysel haklar ve fırsat eşitliğinden oluşmaktadır. (Arıkan, 2011: 9).

Değer, arzu edilen, ilgi duyulan, ihtiyaç duyulan şeydir. Değer kavramı, olması gerekeni ifade eder. Değerler bir eylemi nasıl yapacağımıza yön verir. Örneğin hayvanlar da çiftleşir, yer, içerler ama insanlar bu eylemleri değerlere göre ayarlar. Değerler bir toplumun çevresinde olup bitenleri anlamasında ve yorumlamasında kullandığı temel kriterlerdir. Değerler bir toplumun gerçekleşmesini istediği düşler ve hayallerdir aynı zamanda. Değerler, bir toplumun varlığı, birliği, işleyişi ve devamı açısından hayati önem taşıyan ve doğrulukları o toplumun çoğunluğu tarafından kabul edilmiş temel ölçütlerdir. İnsanın ekmeğe, suya nasıl ihtiyacı varsa “anlam” vermeye de o ölçüde ihtiyacı vardır. Yine, sosyal kişiliğin temel öğelerinden birini değerler oluşturur. Anlam sağlığı olmadan evrene, kendimize ve eylemlerimize yön veremeyiz. İşte değerler bu anlamı ve yerel kimliği oluştururlar. Spengler, her kültürün kendi standartlarına sahip olduğunu vurgular. Ona göre insanlığın tümü için geçerli bir ahlak yoktur. Tıpkı bir heykel bir müzik, bir resim sanatı gibi değerler de bir hayat duygusunu ifade eden içine kapanık bir dünyadır, bir iç ihtiyaçtır (Spengler, 1978: 276).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/1 Winter 2013

Değerler incelenirken değer olan nesne ya da figürün kendisi, nesnenin sosyal gereksinimleri karşılama kapasitesi ve insanların bu nesneyi doyurucu bulmalarına göre takdir etmeleri/etmemeleri dikkate alınır. Değerlerin işlevlerine bakıldığında ise aşağıda belirtilen özellikler göze çarpmaktadır (Fichter, 1990: 136-138);

a. Değerler bireyin çevresindekilerin nerede durduklarını değerlendirmesine dolayısıyla sosyal tabakalaşma sistemine zemin hazırlarlar.

b. Değerler kişilerin dikkatini istenilir yararlı, önemli görülen maddi kültür nesnelere yöneltirler.

c. Değerler kişilerin rollerini seçmesini, benimsemesini ve gerçekleştirmesini sağlarlar.

d. Değerler ortaklaşa paylaşıldıkları için sosyal dayanışmayı ve bütünlüşmeyi sağlarlar.

e. Yine bir toplumun ödül ve ceza sisteminin temelini de değerler oluşturur.

Değerleri sarsılmış bir toplum bu anlamda sosyal kontrolünü de yitirmiş olur. Toplum, sosyal kişilik ve değerler şeklinde özetleyebileceğimiz unsurların her biri diğeriyle karşılıklı ilişki içinde var olur ve anlam kazanır. Bir toplumdaki insanların çoğu değerler üzerinde uzlaşırlar, onları ciddiye alırlar coşkularla birlikte hissederler. Yani değerler bilincin yanı sıra duygu ve heyecanlarla birlikte bulunurlar. Değerler bazen aranan şeyin kendisi bazen de aranan şeyleri önemli kılandır. Örneğin bazen eğitim toplumdaki işlevi nedeniyle değerli görülür bazen de hiçbir faydası beklenmeksizin eğitimin kendisine değer verilir. Bazı değerler diğerlerine göre toplumda daha önemli kabul edilir ve toplumdaki herkes tarafından büyük bir itina ile korunurlar. Buna sonul ya da nihai değerler adı verilir.

Değerlerin bazen sorun yarattığı durumlar da olur. Bazen değerler birbirleriyle çatışırlar, örneğin ekonomi değerleriyle aile değerlerinin çatışması gibi. Bazen toplumdaki alt grupların değerlerinin çatışması durumunda da sorunlar yaşanır. Yine, değerler sosyal düzeni koruduklarından sosyal değişmeden dolayı realiteden kopar ve zamanla toplumsal işleyişe zarar verebilir. Örneğin bir zamanların önemli bir davranışı olan itaat ve ona ilişkin değerleri bugün aynı öneme ve işleve sahip değillerdir. Günümüzde yeni değerlerin ortaya çıktığını ve farklı grupların farklı değerleri nedeniyle çatışmaların yaşandığına şahit olunmaktadır. Ama en çok geleneksel değerlerle modern değerler arasında gerginlikler hatta çatışmalar sorun oluşturmaktadır.

Değerler Eğitiminin Önemi

Günümüzde küreselleşmeyle birlikte yaygınlaşan ekonomik, sosyal ve kültürel değerlere paralel olarak yerel değerlerde ciddi sarsılmalar yaşanmaktadır. Artan rekabet, bireycilik, yardımlaşma-dayanışma duygusunu zedelerken, sahip olma ve kâr dürtüsü paylaşma, adalet ve iyilik duygusunu yıpratmaktadır. Yine geleneksel değerlerin önemli öğelerinden olan şefkat, merhamet ve cömertlik günümüz materyalist eğilimlerinin ve faydacılık anlayışının baskısı altındadır. Bugün artık maalesef kapitalizm sadece ekonomide değil daha önemlisi en temel sosyal ilişkilere kadar sinmekte ve temel değerleri sarsmaktadır. Günümüz neslinin “her şeyin fiyatını bilen ama değerini bilmeyen bir nesil” olmasından şikâyet edilmektedir. Bencilliğin, hazcılığın, tüketim çılgınlığının ve gösterişin temel değer haline geldiği modern dünyada söz konusu değerlerin her insan, her grup ve topluluk tarafından benimsenmesi halinde ne çevresel kaynakların ne de toplumsal yapının devamı mümkündür.

Çocuklara ve gençlere bilgi, beceri, meslek edindirmenin yanı sıra “iyi insan” olmanın yolları da öğretilmelidir. Değerler eğitimi, toplumun huzur ve mutluluğunda, birlik ve bütünlüğünde önemli bir yer tutar. İnsanların iyiye, doğruya ve güzele yönelmesinde değerler eğitimi hayati bir önem taşımaktadır. Aile içi ilişkilerde, küçük-büyük ilişkilerinde, işçi-işveren,

---

Turkish Studies

öğretmen-öğrenci, arkadaşlık-dostluk, hatta tartışma, çatışma ve düşmanlıkta bile bir değerler manzumesine ihtiyacımız bulunmaktadır. Millet olabilmeyi, birbirini anlayıp, empati kurabilmeyi sağlayan temel faktör ortaklaşa paylaşılan değerler manzumesidir. Bir toplumun devamında olduğu kadar gelişmesinde de, milli, ahlaki değerlerinin yeni nesillere iyi bir şekilde aktarılması belirleyicidir. Gerçekten de bir milleti millet yapan nedir? Örneğin bir Amerikalıyı bir Almandan ya da bir Yunan'ı bir Türk'ten ayıran nedir? Kullandığı arabalar, evler ya da tükettiği diğer ürünler midir? Elbette ki sahip oldukları değerlerdir. Türk milletinin İstiklal Marşı'nı veya İstiklal Marşı'ndaki değerleri elinden alırsanız geriye ne kalır mesela?

Değişen dünyada çocukların yaşamının tümünde ona rehberlik edecek bilgilerin yanı sıra, yol gösterici duygulara da ihtiyacı olacaktır. Yerel sorunlarımıza baktığımızda temel meselenin “iyi insan” meselesi olduğunu, olumlu duygular ve değerler sorunu olduğunu rahatlıkla görebiliriz. Sadece yerel sorunların azaltılmasında değil aynı zamanda uluslar arası sorunların giderilmesinde ve dünya kardeşliğinin, huzurunun sağlanmasında da belirleyici faktör değerler eğitimi olacaktır. Savaşlar, mafya, şiddet, terör, ırkçılık, çevre felaketleri, insan kaçakçılığı, yoksulluk, yolsuzluk, ruhsal hastalıklar, hırsızlık, gasp, cinayet, alkol, uyuşturucu bağımlılığı v.s. sorunların temelinde değerler sorunu bulunmaktadır. Tarihin hiçbir döneminde bu kadar insanın öldüğü savaşlar, sömürgecilik ve soykırımlar yaşanmamıştır. Yine tarihin hiçbir döneminde bu dönemde olduğu kadar insanın sebep olduğu çevresel felaketler yaşanmamıştır. Geçmişte sorun olarak görülen birçok mesele halledilirken birçoğu, “kölelik” ve “sömürü” gibi, farklı şekillerde devam etmektedir. Geçmişte insanlar alınıp satılırlardı bugün de insan kaçakçılığı, seks köleliği sorunu bulunmaktadır. Yine geçmişte insanlar putlara, “Altın Buzağıya” tapınırlardı şimdi onun yerini para aldı.

Bugün, çocukların aile ve okul dışında etkilenebilecekleri birçok kaynak bulunmaktadır. Anne-baba ve öğretmenlerin çocuk üzerindeki model olma özellikleri azalan “saygı” değerinin değerine paralel olarak büyük ölçüde yitirilmiştir. Kitle iletişim araçlarıyla birlikte çocukların sanat dünyasından spor dünyasına kadar birçok kişiyi model aldığı, onların hayat tarzından etkilendikleri görülmektedir. Özellikle ergen dönemlerinde çocukların ebeveynlerinden çok akranlarından etkilendikleri bilinmektedir. Onların bu dönemde daha fazla asi oldukları, kimlik edinme sürecinde bazen değerlere karşı tutumlar içinde oldukları hatta bu yönde tutumları olan arkadaş gruplarından fazlasıyla etkilendikleri bilinmektedir. Geçmişten farklı olarak bugün birçok kişilik modelleri, hayat tarzları ve değerler yan yana bulunmaktadır. Çocukların birçok seçimle karşı karşıya kalmaları onları bir tür değer karmaşasına itmektedir. Bu karmaşa onları görgüsüz, çizgisiz, ilkesiz, değersiz bir yaşamla karşı karşıya bırakmaktadır. Oysa çocukların hayatlarını nasıl yaşayacakları, seçimlerinde, kararlarında nasıl davranacakları ve kendi bireysel değerlerini nasıl oluşturabilecekleri konusunda nitelikli önerilere ve örneklerle ihtiyaçları bulunmaktadır. Yetenekli bir mühendis, becerikli bir doktor iyi bir iş adamı yetiştirmek sorunları çözmeye yetmemektedir. Bu nedenle “insanı” temel alan değerleri hayata hakim kılacak “iyi insan” modelinin yetiştirilmesi, ancak değerler eğitiminin önemsenmesiyle mümkün olabilir. Karakter gelişimi sonuçta istenen değerlerin sindirilmesi ile oluşur. Estes ve Vasquez Levy, etik sorunlar ve ahlaki değerlerle çocukların yüz yüze kalmasını sağlayan edebi eserlerin karakter gelişimi açısından önemine değinir (Estes ve Vasquez, 2001: 509). Değerler eğitimi açısından ise Türkçe dil etkinlikleri içinde şiir ve tekerlemelerin önemine değinilmektedir. Böylece, Doyle'ye göre çocuklar edebi eserlerle kültürel miraslarına ilişkin değerleri de öğrenirler (Doyle, 1997: 442). Bu açıdan makalemizin konusunu oluşturan Hayriyye-i Nabi'de aktarılan değerlerin bilinmesinin önem taşıdığını ifade edebiliriz.

Değerler eğitiminde çocukların özgün kültür kökleri ve değerleriyle buluşturulmaları önem taşımaktadır. Atilla İlhan'ın şu sözleri genel yönelimi anlamak açısından önemlidir. “...Lisede Sophokles okuduk, klasik Türk sanat musikisine sövmeyi, Divan şiirini hor görmeyi, buna karşılık devletin yayınladığı kötü çevrilmiş Batı klasiklerine körü körüne hayranlık göstermeyi öğrendik.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/1 Winter 2013

Sanki Sinan Leonardo'dan, Mevlana Dante'den önemsiz ve sanki Itri Bach'ın eline su dökemezdi. Aslında kültür emperyalizminin ilmiğini kendi elimizle boynumuza geçiriyorduk..." (İlhan, 1972: 18). Geçmiş değerlerimizin aktarılamaması durumunda çocuklarımızın taklit, özentî içine düşüp anomi, yabancılaşıma ve güvensizlik hissine kapılacakları böylece, sosyal fobi başta olmak üzere anarşist eğilimlerle şiddet ve terör gibi sorunlara dahil olmaları işten bile değildir.

Hayriyye-i Nabi'nin Yazıldığı Döneme Genel Bir Bakış

XVII. yüzyıl, Osmanlı devletinin eski gücünü kaybetmeye başladığı bir dönemdir. Bu asırda yapılan savaşlar uzamış, zaman zaman yenilgiler alınmış, mali sorunlar yaşanmıştır. Geçen asırlarda atılan çok kuvvetli temellerden dolayı, Osmanlı devletinin gelişen ve ilerleyen dünya karşısında bir duraklama hatta bir gerileme devresine girdiği yeterince fark edilememiştir (Banarlı, 1987: 643). Devletin duraklamasında şüphesiz ordunun bozulması, maliyenin bozulması, yönetimdeki bozulmalar ve yöneticilerin yetersizlikleri, hükümdarların iyi yetişmemesi veya çocuk yaşta tahta geçmesi, bilim ve teknik bakımdan Avrupa'nın gerisinde kalınması gibi nedenler yatmaktadır.

Bu dönemde devletin duraklamasına paralel olarak toplumda buhranların belirmesi, bazı sorunların baş göstermesi, sosyal ilişkilerde ve ahlaki davranışlarda şikâyetlerin ortaya çıkması da gözlenmektedir. Eserin kaleme alındığı döneme bakıldığında Osmanlı devletinin içte ve dışta çeşitli problemlerle uğraştığı ülkenin sosyal, siyasal ve ekonomik sıkıntılar içinde bulunduğu görülmektedir. Nabi'nin yaşadığı dönemde eski siyasî, idarî ve ekonomik parlaklığını gözle görülür biçimde kaybetmeye başlayan Osmanlı devleti, Avrupa karşısında zaafa uğramış ve bu durum da içte merkezi otoritesinin sarsılmasına sebep olmuştur (Kaplan, 1995: 25). Eserin yazıldığı dönemde devletin hukuk sisteminde de bozulmaların olduğunu Nabi'nin kendi eserinden görebilmekteyiz. Oğluna kadılık mesleğini seçmemesi yönünde tavsiyelerde bulunan Nabi, bu asırda kadılığın zor bir iş olduğunu; kadıların çoğunun Hakk'ın hükümlerini yerine getirmediğini; kadıların, hüküm vermeden önce hükmü mezada çıkardıklarını, kim arttırırsa neticede onun üstün çıkacağını; rüşvet vermeyenlerin davacıdan önce kadı tarafından azarlandığını (Kaplan, 1995: 1245-1248. beyitler; Bilkan, 2002: 120) ifade ederek kadılık, dolayısıyla hukuk müessesesinin nasıl bozulduğunu gözler önüne sermektedir. Kadızade Mustafa İlmî ve Veysî gibi şairler Osmanlı devletinin içinde bulunduğu ahlakî zaaf ve yönetimdeki bozuklukları padişaha hitaben yazmış oldukları kasidelerde dile getirmişlerdir. (Kaplan, 1995: 25). Bu kasidelerden bu dönemde yönetici kadronun yaşadığı çürümeyi ve kurumlardaki çözülmeyi anlamak mümkündür. Hayriyye-i Nabi, toplumda ahlakî çözülmelerin baş gösterdiği böyle bir dönemde, karakter sahibi kişiler yetiştirmek için kaleme alınmış bir eserdir.

Nâbî'nin Hayriyyesinde Aktarılan Değerler

Nâbî'nin, eserinde aktardığı değerleri temelde dinî, ahlakî ve soyal değerler olmak üzere üçe ayırabiliriz. Ama Nâbî, olaylara genelde din ve geleneksel kültür merkezli baktığı için bu tasnif yersiz olmaktadır. Bundan dolayı Nâbî'nin, eserinde aktardığı değerleri herhangi bir tasnife gitmeden ve genelde Nâbî'nin eserinde bahsettiği mevzular düzeninde vereceğiz.

1. İslam'ın Şartlarına Dair Değerler

Nâbî'nin, Hayriyyesinde aktardığı değerlerin başında dinî değerler gelmektedir. Yukarıda da söylediğimiz gibi Nabi, eserinde mukaddime, kendi başından geçenler ve kitabın yazılış sebebi gibi bölümlerden sonra İslam'ın şartlarından bahseden bölümleri sıralamaktadır. İslam'ın şartlarını sıralama şekli dikkatimizi çeken hususlardan biridir. Halk arasında, İslam'ın şartları genelde namaz kılmak, oruç tutmak, zekat vermek, hacca gitmek ve kelime-i şehadet getirmek şeklinde sıralanırken Nabi, kelime-i şehadet, bu sıralamanın en başına almıştır. İslam'a girmenin ön şartı kelime-i şehadet getirmek olduğuna göre bu sıralama daha doğru olmaktadır.

Turkish Studies

“Evvel-i lâzime-i dîn-i mubîn (İyi ve kötüyü ayıran dinin ilk şartı)” isimli bölümde Nabi, kelimeîşehadetin, İslam’ın önderi ve dini hükümler denizinin ilk dalgası olduğunu ifade ederek kelimeîşehadetin İslam dini için önemini vurgulamıştır.

Bu şehâdetdür imâm-ı İslâm
Evvelîn mevc-i muhît-i ahkâm (129)¹

Nâbî’ye göre milletin güvende olacağı yer, cennet kapısının alın süsü de olan kelimeîşehadettir.

Bu şehâdetdür emân-ı millet
Zîver-i cephe-i bâb-ı Cennet (126)

İman nuru ile küfür karanlığı bu kelimeîşehadet ile birbirinden ayrılır.

Bu şehâdetle bulur fark a’yân
Zulmet-i küfr ü şu’â’-ı imân (127)

Kelimeîşehadetden sonra Nabi’nin ele aldığı konu, namazdır. Peygamber efendimizin, “Kul Rabbine en ziyade secdede iken yakın olur, öyle ise secdede duayı çok yapın” (Müslim, Salât 215, (482); Ebû Dâvud, Salât 152.) mealindeki hadisinde, kulun Allah’a en yakın yerinin secde olduğunu belirtmesi, “namaz kılan her müminin manen miraca erdiği” şeklinde yorumlanmış ve bu yorum halk arasında “namaz müminin miracıdır” şeklinde ifadesini bulmuştur. Nâbî de bir beyitte hadis zannedilen bu ifadeyi aynen kullanmaktadır.

Mü’minün oldı çü mi’râcı namâz
Dideni eyle bu mi’râc ile bâz (136)

Nabi, yine “namaz dinin direğidir” hadisinden iktibasla, “Din direğini dik ve İslam sarayını mamur eyle” demektedir.

Din ‘imâdını ikâmet eyle
Kasr-ı İslâm’ı imâret eyle (138)

Namaz bahsinde abdeste de değinen Nâbî, abdesti, dünya ile ilgili şeylerden elini ve ağzını yıkamak şeklinde düşünmektedir.

Vakti geldükde hemân eyle vüzü
Mâsivâdan dehen ü destüni yu (134)

Bir başka beyitte abdest, bedene giyilen nurdan bir gömlek olarak düşünülmekte ve kişinin ancak bu nurdan gömlekle Allah’ın huzuruna çıkmaya layık olabileceği ifade edilmektedir.

Geydür endâmuna pîrâhen-i nûr
Olasın lâyık-ı dîvân-ı huzûr (135)

İslamı idrak etmiş, kabul etmiş sağlığı yerinde her müslümana zorunlu olan oruç, Nâbî’nin değindiği bir diğer dini değerdir. Nâbî, orucu Allah’ın kullarına bir lutfu olarak görmekte ve orucun mükafatını Allah’ın bizzat vereceğini ifade etmektedir.

Savmdur kullarına lutf-ı Hudâ
Savma bi’z-zât ider Allâh cezâ (161)

¹ Bu çalışmada yer alan beyitler, Mahmut Kaplan’ın neşrettiği Hayriyye-i Nabi (KAPLAN, Mahmut (1995), Hayriyye-i Nabi (İnceleme-Metin), Ankara, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını.) isimli kitaptan alınmış olup beyit numaraları parantez içerisinde verilmiştir.

Diğer bir beyitte orucu bir rahmet sofrası olarak düşünen Nabî, oruçlu insanlar için orucun nurdan bir elbise olduğunu ifade etmektedir.

Savb bir mâ'ide-i rahmetdür
Nurdan sâ'ime bir hil'atdür (162)

2. Çalışmak ve İlim Öğrenmek

Her insan alanında başarılı olmak ister. Başarının ön şartı da çalışmaktır. Kimse çalışmadan, çaba sarf etmeden, gayret göstermeden başarılı olamaz. Tıpkı bireyler gibi toplumların da başarılı olması için belli bir çalışma kültürüne sahip olmaları gerekir. Çalışma kültüründen uzak milletler geri kalmaya mahkûmdurlar. Çalışmak, bir toplumun gelişmişlik düzeyine etki eden en önemli faktörlerden biri olduğu için biz çalışmayı bir değer yargısı, hem de toplumun en önemli bir değer yargısı olarak görüyoruz.

Nâbî'nin eserinde, dini değer yargılarından sonra ele aldığı ilk konu çalışmak ve ilim öğrenmek bahsidir. Şairin ilim ve çalışma değerine yaptığı vurgu o dönemde yaşanan buhran ve gerilemeyle yakından ilgilidir. Şairin ilmin sonuçları kadar kendisine de “şerefli” sıfatı vererek önem bahsettiği söylenebilir. “Matlab-ı dâniş-i envâ'-ı 'ulûm” başlığı altında, şerefli olarak nitelediği ilimleri öğrenme konusunda oğlunu teşvik eden Nâbî, ilim öğrenmemeyi hayvan gibi cahil kalma ile bir tutmakta ve ilim elde etmenin yolunun çalışmaktan geçtiğini ifade etmektedir. İlim öğrenmeyi ve çalışmayı birbirinden farklı görmeyen Nâbî, ‘ilm ve çalışma (sa'y) kelimelerinin ebced hesabına göre sayısal değerlerinin bir olmasını da bunun apaçık delili olduğunu ve çalışma olmadan ilimin var olmayacağını belirterek çalışmanın önemine dikkat çekmektedir.

Sa'y kıl 'ilm-i şerîfe şeb ü rûz
Kalma hayvan-sıfat ol 'ilm-âmûz

'İlme sa'y eylememekden hâzer it
'İlm ü sa'y ikisi birdür nazâr it

Müdde'âma bu suhan şâhiddür
'İlm ü sa'yuñ 'adedi vâhiddür

Bulamaz 'ilm bi-lâ-sa'y vücûd
Biri gitse biri olur nâ-bûd (285-288)

Nâbî, eserinde ilimi, varlık yüzünün süsleyicisi, var olma ve yok olmayı bilme vasıtası, ilahî bir sofrâ, Allah'tan insanlara bir bağış, izzet ve yücelik rabitası, gönül berraklığının sebebi şekillerinde tanımlamakta ve ilmi, sahili olmayan bir denize benzeterek bu deniz içinde âlim geçinenlerin gerçekte cahil olduklarını ifade etmektedir.

'İlmdür mâşıta-i rûy-ı vücûd
'İlmdür vâşıta-i bûd ü ne-bûd

'İlmdür mâ'ide-i Rabbânî
'İlmdür mevhibe-i Yezdânî

'İlmdür râbıta-i 'izz ü 'ulâ
'İlmdür bâ'is-i temkîn-i şafâ

Turkish Studies

‘İlmdür zābıta-i cāh u celāl
‘İlmdür rābıta-i berr ü nevāl

‘İlm bir lücce-i bī-sāhıldür
Anda ‘ālim geçinen cāhıldür (294-298)

İlmin, Allah’ın sıfatlarından biri ve tüm sıfatların en yücesi olduğunu söyleyen Nābī, Kuran-ı Kerimden, tam ifadesi “Rabbī zidnī ‘ilmen -Ya Rabbi! İlmimi arttır-” (Kuran, Tâhâ 114) olan “Rabbī zidnī” şeklinde bir ayet iktibası ile ilim öğrenmenin önemine dikkat çekmek ve ilim öğrenmenin önemli bir değer olduğunu ifade etmek istiyor.

Sıfat-ı Hazret-i Mevlâ’ dur ‘ilm
Cümle evsâfdan a’lâdur ‘ilm (289)

‘İlm için oldu şeh-i hıttā-i nūr
“Rabbī zidnī” talebiyle me’ mūr (292)

3. Estetik Duyguların Geliştirilmesi

Güzelliği ve güzelliğin insan belleğindeki ve duygularındaki etkilerini konu alan estetik, bedii dediğimiz güzel duyudur (TDK, 2008: 654) ve güzel duyular “güzeli” hatırlatır. Doğal ve yapay çevredeki ayrıntıları fark edebilme becerisi olarak tanımlanan estetik farkındalık, çocukların ayrıntılar üzerinde çalışmaya yönlendirilmesiyle kazandırılır ve estetik algı, çocuğun içinde bulunduğu biçim dünyasını şekillendirir (Gültekin, 2011: 1).

Nābī’nin, eserinde, oğluna aktarmak istediği değerlerden birinin estetik duyguların geliştirilmesi olduğunu görmekteyiz. Nabi’nin eserinde güzelliği, estetiği İslâmın etkisine bağlı olarak somut değil de soyut bir tarzda ele aldığı görülmektedir. Şair doğada, nesnede değil de karşı cinsten ele aldığı güzelliği ise yine soyut bir tarzda “mutlak güzel”e ulaştıran bir araç olarak ele almaktadır. “Matlab-ı lāzime-i hüsn ü cemal” başlığı altında, güzelin ne olduğunu, neyin güzel olduğunu belirten Nābī, oğlunun güzele hangi nazarla bakacağını resmetmeyi de ihmal etmiyor. Nābī’ye göre güzellik, Rabbani bir kalemin eseri olup Allah’ın insanlığa bağışladığı bir süstür ve güzel bir yüzü görmekten hâsıl olan ince zevk, gönülde hüzünden eser bırakmaz.

Hüsn ārāyiş-i Yezdānī’dür
Eşer-i hāme-i Rabbānī’dür (448)

Hāne-i dilde komaz gerd-i hāzen
Lezzet-i nāzūki-i vech-i ḥāsen (447)

Bir esere (güzele) edeb dairesinde bakmasını, şehvet nazarıyla bakıp da yolunu şaşırmasını öğütleyen Nābī, şekil güzelliğine gönül bağlanmaması gerektiğini, manevi yöne doğru meyletmek gerektiğini, asıl olanın suretçe güzelin iyi meziyetlisine ulaşmak olduğunu ifade etmektedir.

Şart-ı âdâb ile kıl sun'a nigâh
Olma şehvet nazarıyla güm-râh (449)

Olma dil-beste-i şüret zinhâr
İdegör cânib-i ma'nîye güzâr

Dilberüñ naqşına olma mâ'il
Ol mezâyâsına naqsuñ vâsıl (460-461)

Müteakib beyitlerde güzellerdeki ruhani çekiciliğin büyüklüğünden, şekli nazikliklerinden; güzellerin letafetliklerinden, boy pos ve endamından; kaş, göz, dudak, diş, el, ayak gibi yerli yerinde azalarından; hikmet dumanını andıran saçlarından; sanat sarayının en güzel binası olan başından; akarsu dalgaları gibi saçlarından; bina kemerini andıran yay biçimindeki iki kaşından; İlahî yazının satırları olan alındaki dalga dalga zülüflerinden... bahsetmekte ve bütün bunların kudret kaleminin süsü ve hikmet gelinini süsleyen Allah'ın sıfatları olduğunu söyleyerek oğlundan mana sırlarından haberdar olup bunları hakkıyla okumasını dilemektedir.

Cümle naqş-ı kelâm-ı kudretdür
Şıfât-ı mâşîta-i hikmetdür

Sırr-ı ma'nâdan olursun âgâh
Hep okursun anı inşâallâh (483-484)

Yukarıda estetik duygular güzeli hatırlatır demiştik. Nâbî'nin, "Matlab-ı lâzime-i hüsn ü cemal" isimli bu bölümde oğlunun estetik duygularını geliştirip onu güzele, mutlak güzele (Allah'a) ulaştırmaya çalıştığını görmekteyiz.

4. Kanaat (Tokgözlülük)

Çocuklara kazandırılması gereken en önemli değerlerden biri kanaattir. Çünkü kanaat sahibi olmayan insanın mutlu olması mümkün değildir. Tüketim çılgınlığının toplumu sardığı bu dönemde aç gözlülüğün birçok sorunun yanında yoksulluk duygusunun da önemli bir sebebi olduğu bilinmektedir. Bunun yanında sınıflar arası, gruplar arası çekişmelerin, zıtlıkların önemli bir sebebi de yine aç gözlülüktür. Bunun farkında olan Nâbî, "matlab-ı kâ'ide-i istiğnâ" başlığı altında oğluna tokgözlü olması yönünde nasihatlerde bulunmaktadır.

Nâbî'nin bu bölümde vurguladığı hususlardan biri hırs ve tamah sahibinin rezil olduğu, şeref kimyasının (şerefli olmayı sağlayan unsurun) ise istiğna (tokgözlülük) olduğudur.

Şâhib-i hırş ü tama' rüsvâdur
Kimyâ-yı şeref istiğnâdur (488)

Nâbî, tokgözlü olmanın gerekliliğini de rızkın Allahtan olmasına bağlamaktadır. Burada rızık ve kader değerinin tokgözlülük değerine nasıl bağlı olduğu görülmektedir. Nâbî'ye göre kişiye ayrılmış olan rızık elbette kişiyi bulur ve kesinlikle başkasına gitmez. Kişiye takdir olunmamış rızık ise asla ele geçmez. Dolayısıyla aç gözlülük edip sağdan soldan isteyerek yüzüsu dökmek bir anlamı yoktur. Kişi, Rezzak olan Allahın kendisini verdiği rızka razı olmalı ve her ne verdiyse ona kanaat etmelidir.

Rızık-ı maḫsūm olur elbet vāsıl
 Āb-ı rû dökmedür ḫāşıl

Ol ki maḫsūm degil girmez ele
 Ol ki maḫsūmun ola gitmez ile (489-490)

Dāde-i Rāzıka ḫātır-bend ol
 Her ne verdiyse aña ḫursend ol (503)

5. Onurlu Olmak

Nâbî'nin eserinde, onurlu olmanın da bir değer olarak karşımıza çıktığını görmekteyiz. Oğluna kanaatkâr olması yönünde telkinlerde bulunan Nâbî, bir taraftan da onurlu olması konusunda nasihatlerde bulunmaktadır. Kimseye ihtiyaç talebinde bulunmaması, minnet yükü altında eğilmemesi, dilenme sözlerine dudaklarını bulaştırmaması, her gördüğüne istek duymaması ve kıymetini yükseltmesi, bayağı olmaması konularında oğlunu uyarmaktadır. Dikkat edilirse onur burada rüşvetin, yolsuzluğun ve torpilin yanı sıra her türlü haksızlığın ve adaletsizliğin bir ilacı olarak ortaya çıkmaktadır.

Eyleme kimseye 'arz-ı ḫācet
 Olma ḫam-geşte-i bār-ı minnet

Dehenün ḫāhiş için eyleme bāz
 Olma ālūde-leb-i harf-i niyāz (486-487)

Ālī it kıymetūñi hār olma
 Gördüğün şey'e talebkār olma (492)

6. İnsan Onuruna Saygı

Eskilerin izzetinefis, haysiyet dediği onur, sözlükte insanın kendine karşı duyduğu saygı, şeref, öz saygı; başkalarının gösterdiği saygının dayandığı kişisel değer şeklinde açıklanmaktadır(TDK, 2008: 1505). İnsanın kişisel değerini, saygınlığını koruması, karşısındakinin saygınlığına gösterdiği değer ölçüsündedir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 10 Aralık 1948 tarihli ve 217 A (III) sayılı kararıyla benimsenen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin birinci maddesi "bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar... birbirlerine kardeşlik anlayışıyla davranmalıdırlar" şeklinde olup insan onuruna vurgu yapar.

İnsan onuruna saygı konusunun Hayriyye-i Nâbî'de karşımıza bir değer olarak çıktığını görmekteyiz. Nâbî, "der beyân-ı zarar-ı hezl ü mizāḫ" başlığı altında hezl (alay) ve mizahın zararlarından bahsederek bu gibi davranışların samimi dostlar arasında kırıcı, nefret sebebi ve nihayetinde herhangi bir kötülüğe sebep olabileceğini belirtmektedir.

Eyleme hezl ü mizāḫı pīşe
 Düşürür dostlarıñı teşvīşe

Dostı itme laṭifeyle fedā
 Ḥaḫḫ-ı nān ü nemeki itme hebā

Aşdikāya sebeb-i nefret olur
 'Aḫıbet vāsıta-i vahşet olur (518-520)

Turkish Studies

7. İyilik ve Cömertlik

Karşılık beklenmeden yapılan yardım olarak tanımlanan iyilik, her toplumun en çok ihtiyaç duyduğu bir değer yargısıdır. İyiliğin yaygın olduğu bir toplumda yardımlaşma ve dayanışma duyguları gelişir. İyilik, insanlar arası ilişkileri geliştiren, topluma dalga dalga yayılan bir ilaç gibidir. Güven, sosyal sermaye, huzur ve yaşama sevinci gibi toplumu ayakta tutan temeller bu değerle yakından ilgilidir. Sağlıklı bir toplumun temeli olan iyiliğin eserde cömertlikle birlikte ele alınması anlamlıdır.

Nâbî, “der beyân-ı şeref-i lutf ü kerem” başlığı altında **iyilik** ve **cömertlik** değerlerine değinmektedir. İyilik konusunda oğlundan, öncelikle komşularına karşı daima iyi muamelede bulunması, komşularına eğri bakışla bakmaması, nasipsizlere iltifatta bulunması, komşu haklarını gözetmesi yönünde nasihatte bulunmaktadır. İslâm'da komşu hakkını gözeten hadislerin ağırlığı şairin bu konuda gösterdiği hassasiyetin temeli olarak görülebilir.

Kec-nigâh eyleme hem-sâyelere
İltifât eyle tehî-vâyelere

İmtizâc eyle gözet hakk-ı civâr
Çekmesün kimse yüzünden âzâr (537-538)

Hüsn-i hâl ile geçin herkes ile
Hoş-dil ol herkes ü her nâ-kes ile (543)

Yine aynı bölümde oğluna, herkes ile iyi geçinmesini, dostlarına bar (yük) değil yar olmasını, kimseye eziyet etmemesini, gönül yıkmaya değil gönül yapmaya çalışmasını öğütleyerek onda iyilik değer yargısının gelişmesini sağlamaya çalışmıştır.

Yar ol dostlarına bâr olma
Sû-i hulk ile dil-âzâr olma

Kimsenün cevri ile cânın sıkma
Hâtırın yapmağa sa'y it yıkma (547-548)

Sahip olunan imkan ve varlıkları ahlaki ölçüler içinde başkaları ile paylaşmak olan cömertlik değerine de değinen Nâbî, oğlundan, tek başına bir lokmaya bile ağız açmamasını, yediklerine birilerini ortak etmesini istemektedir. Burada cömertlik, dikkat edilirse, yardımlaşma davranışının ve genel olarak sosyal adaletin bir parçası olarak ortaya çıkmaktadır. Gerçekten de bu duygu olmadan herhangi bir ideolojik sistem üzerinden sosyal adaleti gerçekleştirmek yoksullukla baş etmek zordur.

Yalnız lokmaya bâz etme dehen
Hissedâr it yidüğün ni'metden (537-539)

8. Tevekkül

Sözlükte “her şeyi Allah'a bırakma, Allah'tan bekleme, kadere boyun eğme” (TDK, 2008: 1970); işi Allah'a bırakıp kadere razı olma” (Devellioğlu, 1970: 1323) şeklinde tanımlanan

tevekkül, terim olarak hedefe, ulaşmak için maddi ve manevi sebeplerin hepsine başvurduktan ve yapacak başka bir şey kalmadıktan sonra Allah'a dayanıp güvenmek ve ondan ötesini Allah'a bırakmak demektir. Tevekkül, Müslümanların kadere olan inançlarının tabii bir sonucu olup, tevekkül eden kişi Allah'a kayıtsız şartsız teslim olmuş demektir. Bu teslimiyet, tembellik veya çalışmamak anlamına gelmemektedir. Tevekkülde, bir işin olması için Allah'a güvenmek şarttır ama bu güvenden önce o işin ortaya çıkması için gerekli sebeplerin yerine getirilmesi de şarttır. Yani Allah'ın, o sebeplerin müsebbibi olduğu unutulmamalıdır.

Nâbî bu hususta, Allah'ın, lûtfunu herkese karşılıksız verdiğini, elin (kul elinin) ise sadece bir araç, bir vasıta olduğunu; sebepleri terk etmenin sevap olmayacağını söyleyerek bir işin olmasında sebebin önemine; müsebbipsiz (Allah olmadan) sebebin hiçbir şeye yaramayacağını, şaşkınlığın bütün sebebinin müsebbipsiz sebep istemek olduğunu söyleyerek de bir işin meydana gelmesinde müsebbibin (Allah'ın) önemine dikkat çekerek her ne olursa olsun, kişinin, yapması gereken çalışmayı yaptıktan yani sebepleri yerine getirdikten sonra müsebbib'e (Allah'a) güvenmesi ve tevekkül etmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Lutf-ı Hak herkese bî-minnetdür
Dest hemân arada bir aletdür

Terk-i esbâb değül gerçi sevâb
Bî-müsebbib neye yarar esbâb

Bî-müsebbib sebebi itme taleb
Hayrete işte budur cümle sebep (496-498)

Tevekkül aynı zamanda kulun, aciz kaldığı durumlarda Allah'ı kendine vekil kılmasıdır. Ruhsal hastalıkların önemli bir sebebi insanın olup bitenleri kontrol edememesi ya da edemeyeceği duygusudur. Bu korku insanın kendini güven içinde hissetmesini engellediği gibi davranışlarında da aşırıya kaçmasına neden olur. Tevekkül değeri işte bu olumsuz duyguların giderilmesinde önemli bir etken olarak görülebilir. Nâbî, insanın kendisinde acizlik ve korku belirlediği zaman Allah'ın kendisine yardım edeceğini, dolayısıyla içinden çıkamaz olduğu her türlü sıkıntıyı Allah'a havale etmesini, yani Allah'ı vekil kılmasını önererek ona tevekkül değeri yargısını kazandırmaya çalışmaktadır. Buna paralel olarak Nâbî, oğlundan kimse ile inatlaşmamasını, kötü iş için adımını bile atmamasını, Allah'ın intikamını alacağını, bir elinin daima hayırda olmasını istedikten sonra şikayet için padişah (devlet veya idareci) kapısına varmamasını, kendisine kötülük yapanı Allah'a havale etmesini söylemektedir.

Eyleme kimse ile lecc ü 'inâd
Ki ider nâr-ı 'adâvet ikâd

Şer işe eyleme tahrîk-i kadem
Bir elün hayırda olsun her dem

Varma şekvâ ile bâb-ı şâha
Sana cevri ideni sal Allâh'a

Turkish Studies

Sende zâhir olıcak 'acz ü fütür
İntikâmın komaz Allâh-ı gayûr (553-556)

9. Alçak Gönüllülük

Hayriyye-i Nâbî'de karşımıza çıkan bir diğer değer yargısı, sözlüklerde, kendi değerini olduğundan aşağı gösteren, başkalarını küçük görmeyen, büyüklenmeyen (kimse), mütevazı (TDK, 2005: 68) şeklinde karşılık bulan ve kibir ve gururun karşıtı olan alçak gönüllülüktür. Bugün maalesef gençler arasında "ezik" argosuyla küçümsenen bu değer ya da davranış aslında günümüzdeki birçok sorunun gerçek çözümüdür. Örneğin, bencilliğin, ırkçılığın, kötülüğün asıl sebebi kendini başkalarından büyük görmedir.

Nâbî'ye göre huyca zengin alışkanlıkça alçak gönüllü olan kişi kurtuluş gülistanına kök salmış olur.

Ol ğanî-tab' u tevâzu'-pîşe
Sal gülistân-ı felâha rîşe (560)

Hilm (yumuşaklık), edep ve iyi yolda olmak, hür olan kişileri bile insana köle olmaya mecbur bırakır. Yani Nâbî'ye göre insanları kendine bağlamak istiyorsan, yumuşak huylu, edep ve iyi muamelede bulunman gerekmektedir.

Sana hilm ü edeb ü hüsn-i sülük
İder ahrârı zarûrî memlûk (561)

Güler yüzlülüğü rahmet alameti olarak gören şairimiz, surat ekşitmeyi de nefret sebebi olarak görmektedir. İşi büyüklenme olan kişilerin gidişat ve tavırlarının başkaları tarafından hazmedilemeyeceğini söyleyen Nâbî, gururlu olmayı şeytanın sıfatı olarak görmektedir. Bilindiği üzere, şeytan kibrinden dolayı, Allah'ın emrine rağmen Adem (as) peygambere secde etmemiş ve bu davranışından dolayı Allah tarafından lanetlenmişti. Nâbî, bu olaya telmih yoluyla, gururlu ve kibirli kişilerin tıpkı şeytan gibi Allah katından kovulacağını ifade ederek alçak gönüllü olmanın önemine dikkat çekmektedir.

Hande-rûlık eser-i rahmetdür
Türş-rûlık sebab-i rif'atdür (564)

Hazm olunmaz revîş- ü etvârı
Her kimün k'ola tekebbür kârı (566)

Gırre olmak sıfat-ı şeytandır
Rânde-i bâr-geh-i Rahmândur (567)

Nâbî, müzmin bir hastalık ve bir nasır yarası olduğunu söylediği kibir ve gururun insanın yaradılışında var olduğunu, kibir ve gurur sahibi insanların iflah olamayacağını, büyüklük ve azamet (üluluğun) Allah'a ait olduğunu, kişilerde bu sıfatların olmayacağını söyleyerek kişinin mertebesi dokuzuncu kat gök de olsa nihayetinde onun, Allah'ın alelade, sıradan, basit bir kulu olduğunu hatırlatmaktadır.

Tab‘-ı âdemde olur kibr ü gurūr
Maraz-ı müzmin ü zahm-ı nāsūr (572)

Düşen ol vādiye iflāh olmaz
Maraz-ı nakbeti ıslah olmaz (573)

Kibriyā vü azamet Hakk’a yarar
Kul olanda bu sıfatlar ne gezer (575)

Totalım çarha irişmiş cāhun
Yine ednā kulısın Allāh’un (578)

10. Edep

Sözlüklerde “toplum töresine uygun davranma; iyi ahlak, incelik, terbiye” (TDK, 2005: 600), “iyi terbiye, naziklik, usluluk, zarıflık; haya, utanma” (Devellioğlu, 1970: 241) şekillerinde tanımlanan edep, “iyi insan” diye tabir ettiğimiz ideal insan tipinde bulunması gereken en önemli değer yargılarından biridir. Peygamber efendimiz, utanma duygusu anlamına gelen haya (edep) için "El hayaü minel iman. Hayâ (utanma duygusu) imandandır." (Müslim, “iman”, 59; Tirmizi “iman”, 6, 7, “birr”, 65; Buhari, edebü’l-müfred, 210, 211, 445;) diyerek hayanın (edebin) dindeki yerine dikkat çekmektedir. Mevlana hazretleri “Allah’tan edepte başarılı olmayı dileyelim. Edepsiz, Allah’ın lütfundan yoksun kalmıştır. Edepsiz yalnızca kendisine kötülük etmiş olmaz, dört bir yanı ateşe vermiş olur.” (ÖRS, 2008: 21) diyerek sosyal yaşam açısından edebin önemine vurguda bulunmuştur.

Nâbî’ye göre kişide utanma duygusu ve edep varsa bu onun gözetilmesine, saygınlığına sebep olur.

Sende âmāde ise şerm ü edeb
Olur elbet mürā’āta sebep (587)

Utanma duygusunu, iman nurunun süsü olarak gören Nâbî, hayasız insanın, bu dünyada da öteki dünyada da halinin yaman olduğunu söylemektedir.

Şermdür gāze-i nūr-ı imān
Bî-hayālu iki ‘ālemde yaman (588)

Edep gözetildiğinde insanın mutlu olacağını ileri süren Nâbî, edebi insanın süsü, edepsizliği ise şeytanî bir vasıf olarak görmekte ve edepsiz insanın şeytanın arkasından gittiğini ifade etmektedir. Nâbî’ye göre şeytan, edepsizliği yüzünden hasede düşmüş ve Allah’ın dergâhından kovulmuştur. Edep, ölçülü davranmayı gerektirdiğinden sosyal kontrolün temelidir. Sosyal kontrol ve iç kontrol temelde bu değere göre işlediğinden edepsiz insan Nâbî’nin dediği gibi şeytanın yani kötülüklerin arkasından sürüklenir.

Hüsn-i hulk ile gözet ādābı
Gör hayātunda olan şādābı

Edeb ārāyişidür insānun
Bî-edeb tabi’idür şeytānun

Bî edeb olmağıla oldı hasūd
Dergeh-i rahmet-i Hak’dan merdūd (589-591)

Turkish Studies

11. Güvenilir Olmak (Emin Olunmak)

Güvenilir olmak, uzun bir zaman sürecinde, güç elde edilebilen, fakat çok kısa bir zaman zarfı içinde yitirilebilecek olan bir değer yargısıdır. Peygamber efendimizin sıfatlarından birinin “emin (güvenilir)” olması bu değer yargısının İslam toplumu için ne derece önemli olduğunu göstermektedir. Kur’an-ı Kerim’de de güvenilir ve elçi (peygamber) kelimeleri, “gerçek şu ki, ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim” (Kur’an-ı Kerim, şura suresi, 107,125, 143, 162, 178. ayetler) örneğinde olduğu gibi sık sık birlikte kullanılmaktadır.

Nâbî, güvenilir olma bahsini zıddı ile birlikte işlemektedir. İkilik çıkarma, hilekârlık, düzenbazlık, fitne, haksızlık, nifakçılık, sözünde durmama, dedikoduculuk, kötü düşüncelilik gibi sıfatların hepsinin cehennem ehlinin sıfatı olduğunu ve bunların imanlı kişiler için kötü hareketler olduğunu söyleyerek, “Müslüman, halkın dilinden ve elinden emin olduğu kişidir” mealindeki hadisi aktararak, güvenilir olmanın dinin bir gereği olduğunu hatırlatmaktadır. Nâbî’ye göre, imanlı kişilerin ırzı, malı ve kanı, insanlara Allah’ın bir emanetidir.

Ğadr ü bed-‘ahdi-i tezvîr ü nifak
Hubs-ı endîşe vü su’-i ahlak

Sıfat-ı ehl-i cehennemdür heb
Ehl-i îmân olana kemdür heb

Didi müslîm odur ol Server-i dîn
“Halk ola dest ü dehânından emîn”

Hep vadî‘atdür eyâ talib-i kâm
‘Irz u mâl u dem-i ehl-i İslam (648-651)

12. Kötü Alışkanlıklardan Uzak Durmak

Kötü alışkanlıkların başında, zararlı madde olarak isimlendirdiğimiz sigara, alkol, esrar, eroin vs. kullanımı gelmektedir. Çeşitli sosyal sorunlara yol açmanın yanı sıra zararlı madde kullanımı, bireyin beden ve ruh sağlığını, aile, sosyal ve iş uyumunu bozacak derecelere ulaşır. Bundan dolayıdır ki gerek ebeveyn olarak gerekse eğitim kurumları olarak çocuklarımızı bu zararlı maddeleri kullanmaktan uzak tutmak için var gücümüzle çalışmak ve onlara zararlı maddelerden uzak durmanın, toplum için önemli bir değer yargısı olduğu bilincini vermek durumundayız.

Nâbî, nehy-i âläyiş-i cām-ı işret” başlığı altında, içki içmenin, esrar, eroin, afyon ve kokain kullanmanın zararlarından bahsetmektedir.

Aşağıdaki beyitte, oğlundan, insanı bütün âleme rezil ettiği için gül renkli kadehe, yani şaraba gönül bağlamamasını istemektedir.

Olma dil-beste-i cām-ı gül-fâm
Ki ider âdeme rüsvâ-yı enâm (664)

İçki içen, şuuru yerinde olmadığı için her türlü günahı işleyebilir. Başka günahlara da sebep olduğu için, diğer bir ifadeyle doğurganlık işlevinden dolayı içki bütün kötülüklerin anası olarak düşünülür. Nâbî bu düşünceden hareketle, bütün kötülüklerin anası olan içki ile safa eyleme, çünkü o anadan çeşitli belalar doğar demektedir.

Eyleme ümm-i habāyisle safā
Ki tevellüd ider envā-ı belā (666)

Nâbî, içkiden uzak durmanın yanı sıra, keyif verici maddelere, eroin ve afyon pisliğine bulaşmamasını, kokain ve esrarın da kötü şeyler olduğunu, bunları kullananların insan değil eşek olduğunu ifade ettikten sonra bu maddelerin insanı azdırdığını, kötü huylu, kötü gidişatlı, kötü kalpli, kötü yüzlü ve kötü sözlü ettiğini söylemektedir.

Ārız-ı keyfe sakın olma zebūn
Olma ālūde-i berş ü afyun (684)

Beng ü esrār dahi bed-terdür
Yiyen insan degül anı hardır (685)

İder insanı akur u bed-hū
Bed-reviş bed-dil ü bed-rū bed-gū (689)

13. Temizlik

Sağlık açısından son derece öneme sahip olan temizlik, küçük yaşlarda çocuklara kazandırılması gereken alışkanlık ve değerlerden biridir. Nâbî, oğlunu bu değer yargısı açısından da uyarmayı ihmal etmeyerek, temizlik güzeldir ama sırtındaki elbisen kirden, pastan arınmış olsun diyerek temizliğin önemine vurguda bulunmaktadır.

Pāklük gerçi güzeldir ammā
Çirkden pāk ola duşunda kaba (700)

Bu beytin ikinci mısrasındaki “çirkden” kelimesi başka bir nüshada “pāktan” (Kaplan, 1995: 148) şeklinde geçmektedir. Bu durumda mısranın anlamı, “sırtındaki elbisen temizden de temiz olsun” anlamına gelir ki bu da temizlik konusunda Nâbî'nin hassasiyetini göstermektedir.

14. Tutumluluk

“Ak akçe kara gün içindir”, “ayağını yorganına göre uzat”, “damlaya damlaya göl olur”, “har vurup, harman savurma”, “işten artmaz, dişten artar”, “sakla samanı, gelir zamanı” gibi atasözlerimizde de sıkça rastladığımız tutumluluk, cimrilik değil, israf etmemektir. Yani eldeki imkânları iyi değerlendirmek ve tasarruflu olup geleceği düşünmektir.

Nâbî, israfın ilahi gazaba sebep olacağını ve sebepsiz yere malını harcamamasını söyleyerek oğlunu tutumlu olmaya yönlendirmektedir.

Malunı eyleme bī-vech itlāf
Oldı mebgūz-ı ilāhī israf (712)

Kazanç elde etmenin zor bir iş, buna karşın eldeki kazancı harcamanın ise çok kolay bir iş olduğunu belirten Nâbî bu durumu, mal toplamanın, ağır bir taşı alıp Kaf dağına çıkarmak kadar zor, o malı harcamanın da taşı dağdan aşağı yuvarlamak kadar kolay olması gibi hikmetli bir örnekle anlatmaktadır.

Ehl-i hikmet didi cem‘-i emvāl
Kesb-i ser-māye-i esbāb-ı nevāl

Turkish Studies

Bir giran sengi koparmak gibidür
Kulle-i kûha çıkarmak gibidür

Harc u sarfı anı gerdân itmek
Kûh dāmânına ğaltan itmek (714-716)

Bu örneklerle Nâbî, nefse kolay gelen harcama hususunda insanın kendini frenlemesi, bin bir güçlükte elde edilen kazancın bir çırpıda harcanmaması ve böylece israftan kaçınıp tutumlu olunması gerektiğini anlatmaya çalışıyor.

15. Dürüstlük

Nâbî'nin üzerinde uzun uzadıya durduğu hususlardan biri dürüstlük bahsidir.

Manevi bir yükümlülük olan dürüstlük, ikiyüzlü olmamak, aldatıcı tavırlar içine girip gerçekleri çarpıtmamak, insanlara karşı açık olup kendi zaaflarını kabul etmek, verilen sözü tutmak, yerine getirilemeyecek vaatlerde bulunmamaktır. İnsan onurunun ve sağlıklı toplum yapısının vazgeçilmez şartlarından biri olan dürüstlük, her şeyden önce insanın özünün ve sözünün bir olup yalan söylememesidir. Yalanın olduğu yerde dürüstlüğün olmayacağını bilen Nâbî, “nehy-i âlûdegi-i kizb ü hilâf” başlığı altında, er kişinin yalana tenezzül ve yalan zilletine de tahammül etmeyeceğini, yalanın İslam dininde yerinin olmadığını, işlerin fesada uğrama sebebinin yalan olduğunu ve akıl sahibi kişilerin yalan gibi kötü bir fiilde bulunmayacaklarını söyleyerek dürüstlüğün ön şartı olan yalan söylememe konusunda oğlunu uyarmaktadır.

Merd olan kizbe tenezzül itmez
Zillet-i kizbe tahammül itmez (844)

Kizb ma'dümdür aslı yokdur
Bâb-ı İslamda faslı yokdur (846)

Kizbdür asl-ı fesâdât-ı umûr
İrtikâb itmez anı ehl-i şu'ûr (847)

Bu bölümde yemin hususuna da değinen Nâbî, “inkârcının, eğer inkârı çok kuvvetli olmazsa, kendi sözünü yeminle söylemeyeceğini; nice insanların yalan söyleyip aslı olmayan şeyler anlatarak övündüklerini, sonra da yalanını tasdik ettirmek için yemini, sözün doğruluğu hususunda sıkıca bağlanmış bir kemer haline getirdiklerini” söylemektedir (Kaplan, 1995: 854-856. beyitler). Çok yemin edenlerin imanlı kişiler olmadığını, hatta yemindeki aşırılıklarının, yalancılıklarının şahidi olduğunu ifade eden Nâbî, çok yemin ile dürüstlüğün bir arada olmayacağını anlatmaya çalışmaktadır.

Çok yemîn ehli degül ehl-i yemîn
Kizbinün şâhididür fart-ı yemîn (860)

Nâbî'ye göre, yalan yere yemin edenlerden daha kötüsünün, nice hırsız ve kötü iş sahiplerinin, yalanları ile âdeta veliymiş gibi davranmalarıdır. Bunlardan birçoğu, sözde kerametlerinin şöhretlerine parlaklık vermek için yalan rüyalar uydururlar.

Bundan eşna' niçe düzd ü bed-kâr
İder etvâr-ı velâyet izhâr

Turkish Studies

Virmeğe şân-ı kerāmāta fūrūğ
Bast ider niçesi rü‘yâ-yı dūrūğ (861-862)

Bu bölümde, şeyhlik iddiasında bulunan ve dürüst olmayan düzenbazları uzun uzadıya eleştiren Nâbî, aslı olmadığı halde doğruluk ve takva satanların iki dünyada da kurtuluşa ermeyeceklerini ifade ederek hem dini kötüyü kullananları eleştirmekte hem de dürüstlüğü önemine dikkat çekmektedir.

Görmez ol kes iki ‘âlemde felâh
Ki sata sâhte takvâ vü salâh (863)

16. Sabırlı Olmak

Sabır; hastalık, üzüntü, acı, yoksulluk vb. üzücü durumlar karşısında insanın kendini feryat etmekten, dilini şikâyet etmekten engellemesi; güzel ve hoş olmayan şeyleri yapmaktan sakınmasıdır. Sabır başlı başına bir değer olmakla birlikte, beraberinde iffet, tokgözlülük, azim, sebat, metanet, hoşgörü, merhamet ve tevazu gibi birçok değer yargısını da beraberinde getirir. Örneğin şehvetin haram isteğine karşı olan sabır iffet değer yargısını, açıklanmayacak ve söylenmeyecek sözleri söylememeye karşı gösterilen sabır sır tutma değer yargısının ortaya çıkmasına neden olur. Bu örnekleri arttırmak mümkündür.

“Sabır acıdır, meyvesi tatlıdır”, “Sabırla koruk helva, dut yaprağı atlas olur”, Sabreden derviş muradına ermiş”, “Sabrın sonu selamettir” gibi atasözlerimiz, sabrın kültürümüzdeki yerini ve önemini ortaya koyar.

Nâbî “der beyan-ı şeref-i sabr u şekîb (sabır ve tahammülün şerefini beyan eder)” başlığı altında, işlerde acele etmemek, sabretmek gerektiğini; sabır ile korukun helva olacağını; sabır ile düşmanların dost, yol kesicilerin rehber olacağını belirtmektedir. Sabrın Allah’ın isimlerinden biri ve sonsuz hikmetlerden bir hikmet olduğunu vurgulayan şair sabrın, sıkıntıdan sonra gelen sevinç anahtarı olduğunu; sabrın her işin düğümünü çözdüğünü; karanlık gecenin bile sabrederek sabaha eriştiğini ifade ederek sabır değer yargısını, oğlunun şahsında tüm çocuklara aşılamaya çalışmaktadır.

Sabr kıl itme umûrunda şîtab
Sabr ile dirler olur güre düşâb

Sabr ile dost olur düşmenler
Sabr ile reh-ber olur reh-zenler

Sabr esmâ-i İlâhî’ dendür
Hikem-i nâ-mütenâhîdendür

Ol ki hikmetde şekerler yidiler
Sabr miftâh-ı ferecdür dediler

Sabrdur ‘ukde-güşâ-yı her kâr
İrişür sabr ile subha şeb-i târ (1040-1044)

Turkish Studies

17. Zamanı Verimli Kullanma

En değerli varlığımız olmasına rağmen en rahat harcadığımız şey, yerine konması, geri döndürülmesi, yenilenmesi, depolanması, satın alınması mümkün olmayan bir kaynak durumundaki zamandır. Hayatta başarılı olabilmenin ön şartlarından biri zamanı iyi yönetebilmektir.

Zamanı hoyratça harcamanın yollarından biri gereksiz işlerle vakit geçirmektir. Günümüzde oyun salonları, bahis alışkanlıkları, t.v. ve sosyal paylaşım siteleri zaman kaybına neden olan unsurların başında gelmektedir.

Nâbî, “nehy-i bâzîçe-i nerd ü satranc” başlığı altında, “gaflet elinde oyuncak olmamak için asla oyuna rağbet etme, tavla ve satranca gönül bağlama ki bunlar insana sıkıntı sermayesi olur; oyun, şeytanın insanlara bir hilesi olduğu için şeytanın işine bağlanma; Kur’an okuyup, zikredip salâvat getirmek dururken vaktini oyuna harcama” diyerek vaktin boş işlerle geçirilmemesi, iyi amellerle değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir.

İtme bâzîçeye kat’a rağbet
Olma bâzîçe-i dest-i ğaflet (1288)

Olma dil-dâde-i nerd ü satranc
Ki olur âdeme ser-mâye-i renc (1289)

Mekr-i İblîsdür ol da nâsa
Olma beste ‘amel-i vesvâsa (1296)

Var iken Mushaf ü zikr ü salavât
İtme bâzîçeye sarf-ı evkât (1292)

Yine, “Allâh’ın bir lütfu olan nefes hazinesinin (ömrün) adi hevesler uğruna harcanmasına yazıklar olsun; en tatlı zamanların mayası, değersiz işlerle uğraşırken yağmalanırsa yazıklar olsun” diyerek vaktini boşa harcayanlara lanet yağdırmaktadır.

Mahz-ı lutf-ı Hak olan genc-i nefes
Hayflar kim ola masrûf-ı heves (1293)

Hayf kim mâye-i evkât-ı nefis
Ola ğaret-zede-i şughl-ı hasîs (1295)

SONUÇ

Milletin ortaya koyduğu edebiyat, o milletin kültür birikiminin bir yansıması olmakla birlikte, bir takım sosyal, dinî, ahlakî değerlerin oluşmasına ve bu değerlerin nesilden nesillere aktarılmasına büyük katkı sağlar.

Çalışmada, on yedinci yüzyılın önde gelen şairlerinden Nâbî’nin Türk kültür tarihi açısından son derece büyük bir öneme sahip olan ve sevilerek okunan Hayriyye isimli eseri, aktardığı değerler açısından ele alındı.

Hayriyye özü itibariyle nasihatname dediğimiz bir öğüt kitabıdır ve eserde, başta yazıldığı dönem olmak üzere günümüz ve gelecekte de geçerli olabilecek değerler aktarılmaktadır.

Turkish Studies

Eserde aktarılan değerler, kişinin bu dünya ve öteki dünyasını düzenlemeye yönelik değerlerdir. Yani eserde, bu değerlere sahip olanlar iki dünyada da rahat eder düşüncesi hâkimdir.

Eserde hedef grup çocuklardan ziyade gençlerdir. Eserde toplumsal, ekonomik, ahlaki ve dini değerler yer alırken siyasal değerlerin yer almadığı görülmektedir. Eserde değerlerin öğretilmesi sürecinden çok değerlerin kendisinden, içeriğinden bahsedilmektedir. Telkin etme yoluyla otoriteden gence yönelen bu yaklaşım, toplumsal düzeni korumayı amaçlayan muhafazakâr ya da geleneksel yaklaşım olarak değerlendirilebilir.

Bir toplum içinde kişilerin uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ve kuralları olarak tanımlanan ahlak, esasında ait olduğu toplumun ortak değerleridir. O değerleri biz, menkıbelerde, masallarda, hikâyelerde, türkülerde ve tarihsel kimliği olan şairlerde buluruz. İşte Nabi'nin eseri bu bakımdan önem taşımaktadır. Değerlerin birçok kaynağı bulunmaktadır. Bugün okullarda öğretmenlerin çocuklara verdikleri değerlerle ilgili bilgilerin çevresel kaynaklarla desteklenmesi önem taşımaktadır. Yazılı, görüntülü ve sözlü kaynakların değerlerle ilgili kısımları çocukların eğitiminde kullanılması gerekmektedir (Durmuş, 2007: 327-328). Bu anlamda doğruluk, adalet, iyilik, alçakgönüllülük vb. konularında Nabi'nin veciz ifadeleri dikkat çekmektedir.

Değerler aktarılırken bilişsel olmanın yanı sıra duygusal bir etkiye ihtiyaç bulunmaktadır. Yani bir davranışın doğru-yanlış olduğu bilgisi verilirken bu bilginin bir duyguyla ilişkilendirilmesi çok önemlidir. Dini hikâyelerin değer aktarımındaki etkisi bunla yakından ilgilidir. Ancak, benzer duyguların, bilginin söyleniş tarzıyla, aktarılış tarzıyla da ilgili olduğu unutulmamalıdır. Şiirsel bir anlatım, bir bilginin nesir halinde söylenmesinden çok daha etkili olur. Hatta birçok çocuk ve ergen neyin doğru neyin yanlış olduğunu bilir. Bu nedenle değer eğitiminde sorun, çocuğa başkalarına nasıl davranması gerektiği, kibar olması, zorba olmaması v.s. konuları tekrar edip durmaktansa bunu daha etkili nasıl söyleriz, daha iyi nasıl aktarıyoruz konusu üzerinde durulmalıdır. Çünkü çocuklar birçok değeri ailede, çevrede birçok yerde duyup duruyorlar. Bu anlamda Nabi'nin kullandığı üslubun yani, hitaptan, içeriğe, kelimelerden kafiyeyle anlatıma kadar şiirsel, estetik bir anlatımda bulunması değerler eğitimi açısından dikkate değerdir.

Eserde şairin ele aldığı değerler dine ve geleneksel kültüre dayanmaktadır. Nabi'nin eserinde, mukaddime, kendi başından geçenler ve kitabın yazılış sebebi gibi bölümlerden sonra ilk konu olarak İslam'ın şartlarından bahsetmesi önemlidir. İslam'ın şartlarına toplu olarak değindikten sonra bunları teker teker ele alıp haklarında detaylı olarak açıklamalarda bulunması ve daha sonraki bölümlerde de konuları din merkezli ele alması şairin dini değerlere verdiği önemi göstermesi kadar değer eğitimi dinin kullanılması gerektiğini de yansıtmaktadır.

Eserde geçen değerlerin manzum bir şekilde ele alınışı, estetik ifadesi, sözün kalıcı ve etkileyici olmasını sağlamaktadır. Örneğin, bugün değerlerin genelde hikâye ve nesir tarzında ifade edilişi bu estetik üslupla karşılaştırıldığında sönük kalmaktadır.

Eserde kullanılan dil ve hitap şekliyle kitap bir anda muhatap haline gelmektedir. Yani eser sanki bir araç değil de değeri aktaranın kendisi, yani gerçekten bir dost halini almaktadır. Bunun yanı sıra gerek değer eğitiminde ve gerekse günlük hayatta en çok ihmal edilen hususlardan biri, çevremizde gördüğümüz kadarıyla, güzel ve hoşnut edici bir hitap şeklinin kullanılmamasıdır. Eserde kullanılan “Ey nihâl-i çemen-efrüz-ı edeb (ey edep yeşilliğinin fidanı), Ey ferah-bahş-ı dil ü dîde-i eb (Ey babasının gönlüne ve gözüne ferahlık bahşeden oğul), Ey gül-i taze-res-i gül-şen-i cân (Ey can gül bahçesinin taze yetişişmiş gülü)... gibi muhatabına değer veren, onu değerli kılan hitap şekilleri dikkat çekmektedir. Muhatap üzerinde kapı aralayıcı, olumlu bir psikolojik etki yaratan bu üslubun değerlerin kazandırılmasında önemli bir tarz olduğu görülmektedir.

Eserde değer eğitiminin nasıl verilmesi gerektiği üzerinde durulmamakta ancak şairce önemli görülen değerler belli bir sistematik içinde aktarılmaktadır. Birçok değer kaybaldığı ya

Turkish Studies

da değerini yitirdiği bir dönemde şairin kitabında ele aldığı değerlerin yeniden hatırlanması önem taşımaktadır. Gerçekten de bugün şeref ve namus üzerine yemin edilmekte ancak ikisinin de tanımı ve dayanakları üzerinde bir belirsizlik bulunmaktadır. Gerek Sosyal Bilgiler gerekse Türkçe Öğretimi programlarında, şeref, namus kavramları kadar kanaatkârlık, sabır, tutumluluk, inanç, vefa, merhamet, mahremiyet gibi duyguların bir kısmına hiçbir şekilde bir kısmına ise yeterince değinilmediği görülmektedir. Nâbî'nin eserinde bu geleneksel değerlerden nasıl bahsedildiği önem taşımaktadır.

Eser, dönemin ruhuna uygun olarak toplumun ve düzenin doğrularının aktarıldığı bir araç olarak görülebilir. Ancak, eserde ele alınan değerlerin günümüzün birçok sorununa ışık tuttuğu, birçok açıdan hâlâ geçerli olduğu söylenebilir.

Nabî'nin, Hayriyye isimli eserinde aktarılan değerler elbette ki sadece çalışmamıza aldığımız değerlerden ibaret değildir. Çalışmamızda, bir makalenin hacmini de göz önüne alarak, bu eserde aktarılan değerlerden seçmeler yaptık ve bu vesile ile milletimize ait menkıbelerden, masallardan, hikâyelerden, türkülerden ve özellikle tarihsel bir kimliğe sahip olan ve kendileri bizatihi bir değer olan Yunus Emre gibi, Mevlana gibi, Yusuf Nabi gibi ve isimlerini burada sayamayacağım Türk Edebiyatına kıymetli ürünler kazandırmış nice güçlü şahsiyetlerin eserlerinden, "değerler eğitimi" söz konusu olduğunda, ziyadesiyle faydalanabileceğimize dikkat çekmeğe çalıştık.

KAYNAKÇA

- ARIKAN, Arzu (Ed.) (2011), *Okul Öncesi Dönemde Değerler Eğitimi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- BANARLI, Nihat Sami (1987), *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I-II*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi.
- BİLKAN, Ali Fuat (1997), *Nâbî Divanı*, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- BİLKAN, Ali Fuat (2002), *Hayri-name'ye Göre XVII. Yüzyılda Osmanlı Düşünce Hayatı*, Ankara, Akçağ Yayınları.
- CHANDRA, Muzaffer ve ark.(1992), *İnsan ve Teknoloji*, Çev.: Taha Kılıç, İstanbul: İnsan Yayınları.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (1970), *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat*.
- DOYLE, D.P. (1997), *Education and Character: A Conservative View*, Phi Delta Kappan, 78(6), 440-443.
- ESTES, T.H. and VASQUES-Levy D. (2001), *Literature as a Source of Information and Values*, Phi DeltaKappan, 82(7), 507-510.
- FİCHTER, Joseph (1990), *Sosyoloji Nedir?*, Çev.: Nilgün Çelebi, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınevi.
- GUENON, Rene (1991), *Modern Dünyanın Bunalımı*, Çev.: Nâbî Avcı, İstanbul: Ağaç Yayıncılık.
- GÜLTEKİN, Tuba, *Sanat Eğitiminde Estetik Değerlerin Gelişimi Sürecinde Çocuk Ve İletişim*, Akademik Bakış Dergisi, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, Sayı 24 Nisan – Mayıs – Haziran – 2011, ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN

-
- HALSTEAD, J. MARK, M. J. Taylor (1996), Values and Values Education in Schools. Values in Education and Education in Values, New York: RoutledgeFalmer.
- İLHAN, Atilla(1972), Hangi Batı?, Bilgi Yayınevi.
- KAPLAN, Mahmut (1995), Hayriyye-i Nâbî (İnceleme-Metin), Ankara, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- KIZILÇELİK, Sezgin, Yaşar Erdem (1992), Açıklamalı Sosyoloji Terimleri Sözlüğü, Konya: Göksu Matbaası.
- ÖRS, Derya ve KIRLANGIÇ, Hicabi (2008), Mesnevi, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- PALA, İskender (2009), Hayriyye, Kapı Yayınları.
- SCHWARTZ, S.H.(1992), Universals in The Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries, M. P. Zanna (Ed), Advances in Experimental Social Psychology Vol:25, San Diego: Academic Press.
- SPENGLER, Oswald (1978), Batının Çöküşü I, Çev.: Giovanni Scognamillo, İstanbul: Dergah Yayınları.